

Ганна ТОКМАНЬ,
м. Переяслав-Хмельницький

МАЙДАН: СТОРІНКА ЖИВОЇ ІСТОРІЇ

Уривок із книжки

Мирний марш до Верховної Ради було заплановано на 9-ту годину 18 лютого 2014 р. Свою маршову історію повідав Ярослав Потапенко. Він з десят'ю переяславськими студентами стояв на передньому краї у Маріїнському парку. Спочатку Самооборона пішла у наступ, хлопці «проломили» вибудовану із металевих щитів стіну між народом і Верховною Радою, закріпилися в парку, використавши ті ж таки щити, проте незабаром побачили, що ліворуч від них – сум'яття, лінію протистояння знищив «Беркут», який, б'ючи і стріляючи, навально наступає зі спини. Ярослав боронився від двох нападників і раптом мельком побачив третього: сильний удар по голові примусив упасти навзнік, як міг, закрився щитом – його жорстоко били, зірвали балаклаву (каски не мав). Цей жест – зривання захисту з голови лежачого, мабуть, був професійним, каральним, спрямованим на добивання вже безпорадного протестувальника. У пам'ять Ярослава врізалось втілення Смерті, ніби її чорно-біле фото: людина в чорному одязі, у чорній балаклаві стоїть над ним і за метр від обличчя тримає рушницю. Проте постріл був у ногу, куля відірвала шматок м'язів і вилетіла. Нападники на якийсь час відійшли, наш самооборонівець 37-ї сотні (він же доктор історичних наук) зміг підвестися і наче в тумані (кров заливала очі) рушив, він шкутильгав вулицею і вигукував імена хлопців, за яких відчував відповідальність. Усі врятувались, проте дехто був поранений – Олександр Кубар, Петро Шихов. Кілька студентів переховувалося на даху будинку по Грушевського, тих із них, хто спустився вдень, відгукнувшись на поклик когось із народних депутатів знизу, беркутівці били на сходах, поки вони не добралися до своїх рятівників-нардєпів. Інші вирішили дочекатися темноти, була навіть думка про суїцид: краще кинутися з даху вниз, ніж потрапити у полон до «Беркуту» і тітушок.

Майдан оборонявся, хоча зашморг навколо його шії безупинно стягувався. Інститутську зі зведеними вдень барикадами, Грушевського, Європейську площу, Український дім, Жовтневий палац та Верхню барикаду вже було відрізано від простору Свободи. На моєму улюбленому пагорбі навколо Жовтневого палацу стояли лави силовиків, видно було загрозовано-символічним: щити воїнів темряви блискучими зміями обвивали і ніби по-удав'ячому душили пагорб, зокрема й Хрест та статую Божої Матері – їх теж захопили й відгородили від нас.

Того вечора підійшла до намету з прапором Переяславського козацького полку. У наметі відразу

стала до роботи, взяла на себе обов'язки господині, познайомила з чоловіком, який попросив дати лад продуктам, готувати чай, каву й канапки. Його звуть Антоній, він став моїм керівником по кухні, тобто по двох столиках у кутку намету, завалених банками, пластиковим посудом та різноманітними кульками. Антонію Дідковському і його товаришеві Миколі Квашенкові цієї ночі було не до готування страв: вони взяли активну участь у порятунку Майдану.

Напевно, з усього, про що довелось в житті розповісти, мені найважче описати ту ніч (18 лютого 2014 року. – *Ред.*), бо це той випадок, про який поет Євген Плужник сказав: «Що слова, коли серце повне!» Спробую передати абсолютно суб'єктивні враження.

Сам Майдан – це невеликий загрожений простір. Бійці захищають майдан Незалежності і відтинок Хрещатика – по ЦУМ включно. Ми, ті, хто стоїть за їхніми спинами, – народ, для якого це найрідніша земля. Усі переконані в тому, що наш Острів Свободи віддавати не можна, треба стояти, кидати «пляшки Молотова», феєрверки, петарди, каміння, битися, але не відходити. Лінія фронту – це лінія полум'я, саме вогонь став головною зброєю проти владної банди. А ще допомагає дим. Вітер дме на ворогів, він з нами, бо, як і ми, – волелюбний і безстрашний.

Проблем захисту було кілька. По-перше, замало бійців, хлопці боролися на барикадах по 6–12 годин без зміни, не вистачало чоловіків, готових не просто дивитися в очі смерті (тієї ночі тут смерть бачили всі), а боронити Майдан фізично, добровільно класти життя на його вівтар. Зранку і вдень загинуло, було викрадено, поранено багато самооборонівців та захисників, які не входили до сотень. Уцілілі «прикордонники» були просто виснажені, конче потребували сну, відпочинку, тож частина хлопців роз'їхалася по домівках. Хтось відступив. По-друге, брак матеріалів, які можна було палити на барикадах. Річ у тім, що великі запаси шин залишилися на Грушевського, де раніше була головна лінія протистояння. Вогонь міг погаснути, дим розсіятись – і банда пішла б ординським потоком по всіх. По-третє, порівняно з вічем невелика кількість мирних протестувальників на Майдані.

Із гучномовців лунали застереження, зокрема: «Просимо жінок і дітей залишити майдан Незалежності, попереджаємо про проведення антитерористичної операції». Якимось безбарвним, беземоційним голосом нас монотонно залякували, створювалося враження, що нелюдська, металева сила хоче знищити все тепле, живе, духовне. Ми мали

стояти. Мене вразила літня пара: чоловік сидить в інвалідному візку, поруч стоїть його тендітна дружина. Вони були всю ніч, наскільки їм важко, зрозуміло було хоча б з однієї побутової деталі: бачила їх (інвалідний візок!) біля далеко не комфортабельних, перевикористаних біотуалетів.

Здебільшого зробили рішучий, безстрашний вибір, звичайно, чоловіки. Ними можна було милуватись: вольові, розумні обличчя, спокійний погляд, стримані рухи, відчуття господаря, який стоїть на своїй землі, біля своєї хати, і не піде нізащо. Назву хоробрих переяславців, які були на Майдані протягом усієї ночі штурму (як її найменували пізніше). Науковець, кандидат історичних наук Микола Товкайло і підприємець, педагог за освітою Віктор Чубань. Від них аж ніяк не відставала хоробра жінка – переяславський юрист Олена Гичко.

Наш намет крайній, розташований на розі наметового містечка: спереду – простір перед сценою, ліворуч – інші намети, проїжджа частина Хрещатика і Головопоштамт, позаду – спуск у метро, праворуч – «йолка». Це місце стало дуже небезпечним, адже між нами і лінією вогню немає нічого, жодної будівлі (їх розібрали й перетворили на захисні вогнища) – тільки хлопці-захисники. Протягом ночі всі намети під Стелою ворог спалив. Далі була наша черга горіти.

У наметі побувало чимало людей, головними гостями були хлопці з барикад, вони приходили чорні, мовчазні, стомлені, іноді їсти не просто не хотіли – не могли, відмовлялися навіть від чаю та кави. Отруєні газом, бійці прагли води й посидіти. Посміхалися, не скаржилися, зазвичай не розповідали що і як. Дехто був мокрий, бо потрапив під обстріл водомета, тож підсувався поближче до вогню, сушив одяг.

Горіла пічка, огортало тепло, точилися короткі бесіди, не було не те що паніки – жодної нервозності. Кожний із нас для себе все вирішив, тож панували відчайдушна затятість, єдність і піднесення. Хто саме побував у наметі? Найкраще запам'яталися хлопці-бійці.

Юрій Фітінгоф, 30-річний киянин, підприємець, повернувся з барикади біля Будинку профспілок, йому було зле, і це не дивно: скільки гранат розірвалося поруч із ним, світло-шумових і газових, – не пам'ятав. Нападники прагнули прорубати коридор, їхня вантажівка на значній швидкості (за його словами, приблизно 45 км на годину) дала задній хід і чимдуж ударила в барикаду – хлопці буквально «посипались» донизу, але машина не подужала пробити міцне загородження, відтак майданівці швидко отямили і підпалили її. Тоді пішов БТР – знову «беркутівська» невдача, бо наші «прикордонники» його закидали пляшками зверху, з барикади, на яку знову вдерлись, – запалав і БТР (Юрко двічі влучив у це чудовисько, яке мало да-

вити мирних людей). Наступною небезпекою стала газова атака: після світло-шумових гранат силовики застосували газові – і хлопці відступили, бо від газу не було ні захисту, ні порятунку. Коли змогли роздивитися, побачили, що в барикаді з'явився отвір, прохід на Майдан було відкрито. Це саме тоді Євген сказав, щоб жінки й літні люди відступили за сцену. Палаючий БТР закривав хід техніці, проте беркутівці й вешники дістали можливість для маршу-нападу. Як їх зупинити?! Разом з гуртом «Правого сектору» Юрій миттю злетів на 5-й поверх Будинку профспілок, там із вікон вони протягом двох годин безперестанку метали пляшки й петарди, створюючи вогняну завісу, крізь яку банда в погонах пройти не змогла. Тієї ночі майданівці довели, що, навіть зруйнувавши барикади, нищителі свободи не відкривають собі вільного шляху на Майдан, бо на ньому з'являється нова перешкода – вогонь. Барикади не з мішків піску, смітєвих контейнерів та лавочок, а з полум'я врятували Майдан у ніч штурму. Юрко розповів, що вони залишили свій пост тільки після команди спускатися і виходити на вулицю, коли Будинком профспілок уже бігли озброєні бійці «Альфи», які проникли туди через дах. Незабаром страшна пожежа, почавшись на горішніх поверхах висотної будівлі, опускалася дедалі нижче й нижче, несучи комусь загрозу, а комусь і смерть.

До намету заходила погрітися трійця зовсім юних героїв нічних барикад – те, що їм, студентам Київського торгового коледжу, всього по 15 років, дізналась від Антонія згодом, через півтора тижня, коли записала його спогади про події. Знала, що вони з Київщини, один із них розповів про свого вчителя, який стверджував, що для перемоги необхідна тимчасова диктатура. Це розумні підлітки, вдумливі, зі сформованою громадянською позицією. Пригадую інших бійців: усі молоді, вони заходили, ставили свої щити, їли або відмовлялися від їжі, відпочивали, розслабившись у кріслі чи прилігши на тапчані.

У центрі уваги тих, хто не був на передовій, перебувала сцена. Про сцену в ніч штурму слід розповісти окремо. Сцена тієї ночі і Євген Нищук – це синоніми. Гарний, розумний, талановитий актор Національного театру ім. Івана Франка і театру «Сузір'я» був уособленням духу Майдану й водночас формував цей дух, робив його незламним. Крім нього, виступило зовсім небагато людей, і то переважно ввечері, а не вночі.

Тривав штурм. На сцені майже беззмінно стояв Євген, йому давали час від часу перепочити колеги-ведучі й священники, які молилися разом з усіма нами, – прекрасні хоробрі люди, герої ночі штурму. Євген Нищук поведився абсолютно безстрашно: знаючи, що на мушці у снайпера, звертався до вешників і беркутівців, закликав їх зупинитися,

прагнув пробудити їхню совість, патріотизм, людяність, дорікав, дошкульно висміював, гнівно картав як катів свого народу. Він казав їм у вічі неприховану, голу правду про те, кого вони захищають, чії накази виконують, кому служать. Наголошував на порушенні присяги народів, адже силовики, які мають захищати народ, стоять проти нього, убивають його синів. Голос Євгена злітав високо вгору, лунав на Печерських пагорбах, а головне – входив у душу кожного майданівця, був другом, опертям, вираженням того, що звучало в серці.

На сцену виходили не політики і відомі особи, а прості люди, які зверталися до «Беркуту» і вешників. Їхні виступи були спонтанними, щирими, людяними. Запамяталась юна дівчина-красуня, яка вийшла на сцену і сказала, звертаючись до сірої маси силовиків, що вона дуже боїться і хоче жити. Знаючи, що кожний, хто перебуває на сцені, знаходиться під прицілом снайпера, її весь час протягом виступу затуляв собою хлопець, такий же юний, з рюкзаком за плечима. Дівчина біля мікрофона, яка хоч і говорить про страх, але не йде з Майдану, і хлопець, який стоїть перед нею, розкрили руки, щоб куля ввійшла в його, а не її серце, – таким є символічний образ захисників Свободи і Гідності у ніч штурму.

Першою серед рядових майданівців виступила дитяча поетеса і сценарист Тетяна Малахова, яка прочитала свої твори, зокрема російськомовний вірш «Здравствуй, мальчик за серым щитом...», у якому вона, по-жіночому сердечно й водночас прозираючи в екзистенційне майбутнє сьогоднішніх убивць, зверталася до беркутівців.

Здравствуй, мальчик за серым щитом,
Выполняющий мерзкий приказ!
Как же ты пожалеешь потом,
Что сегодня стреляешь в нас!

Ты кого защищаешь, сынок?
Тех, кто дал поглотать тебе кость?
Ну зачем? Почему? Как ты мог?
Ты ведь в этой стране не гость!

Кучу денег притащишь домой,
Год не будешь вставать с дивана!
Только помни, на деньгах – кровь!
Кровь Серженьки Нигояна...

Її слова зворушували до сліз, сама постать талановитої жінки була знаковою: авторка дитячих книжок, яка виросла в Горлівці, сміливиця і патріотка, вона уособлювала типову майданівку – козачку, ніжну й сміливу дочку України.

Майдан горів і вибухав громовими розкатами – не витримували очі й вуха, «розколювалась» голова. Під час усіх мітингів звикла поглядати на годинник, що на вершечку Будинку профспілок, аж раптом високий будинок запалав, полум'я охоплю-

вало дедалі більшу частину велетенської будівлі, усі хвилювалися за життя людей у ньому, долю поранених. Євген говорив про підпал, про відсутність води для гасіння, яку навмисно перекривають вороги. Тільки через кілька годин ми побачили протипожежні «рукави», закинуті на верхній поверх – з'явився шлях для порятунку заблокованих там майданівців, зокрема кількох дівчат. Палаючий Будинок профспілок став смолоскипом, що горів на Майдані.

Захисна для Майдану вогняна дуга йшла від Будинку профспілок до консерваторії. Під загрозою підпалу й знищення опинилася прекрасна у своїй архітектурній довершеності будівля консерваторії, у вогні могла загинути *alma mater* найталановитіших музикантів України. Іншу велику загрозу становила стела Незалежності, яка могла просто впасти від пошкодження гранатами.

Вогонь півколом оточував Майдан, горіло все під Стелою: намети, речі, конструкції. Там падали і з надзвичайно сильним звуком розривалися гранати – хвиля біла у вуха і котилася у скроні, до мозку. Пізніше прочитала, що силовики використали 5000 гранат – російського виробництва, з посиленням шумовим ефектом і вогнем, що вони зв'язували їх по кілька до купи (потому тривалий час біль нападами бив мені у вуха й скроні, паралізуючи будь-яку думку).

Ще одним психофізичним засобом застрашення було світло: прожектори нападників давали настільки сильні пучки світла, що, навіть відвернувшись, спиною відчувала, як промінь пронизує потилицю, ніби пробиває тебе навиліт. Проте терпіла і, попри біль, була рада, що у світлі ворог побачить мене й інших жінок: хай знає, що тут мирні люди, матері.

Минали нічні години, ближчала небезпека, а разом із нею зростала рішучість майданівців. Євген закликав нас не тікати, не повертатися до ворога спиною, коли він ітиме на нас, а навпаки, взятися за руки і йти вперед, уже зараз тісніше згуртуватися під барикадою біля палаючого Будинку профспілок. Саме там силовики «прорубали» коридор для БТРа і колони нападників придушували спротив газовими гранатами, нищили вогнем людей, заблокованих у будівлі. Ми не могли не послухатись Євгена, бо наш Голос сам був взірцем відваги: він дивився смерті (снайперові) у вічі в прямому сенсі слова. Ніхто не реагував на застрашення, які лунали з гучномовців противника, ніхто не відступав, як раніше, за сцену, – всі гуртувалися на відкритому просторі, яким і мав іти потоптом ворог. Десь півгодини Майдан стояв таким тісним гуртом, переплівши руки, рішучим єдиним товариством, – певно, так стоїть на палубі команда корабля, який має піти на дно, але не здається.

Так само, як жінка з чоловіком на інвалідному візку, мене вразила інша пара, яку побачила під колонами Головоштамту: дуже юні й дуже вродливі хлопець і дівчина, ніжно обнявшись, цілувалися у всіх на виду, подовгу не розмикаючи рук і вуст, ніби відокремлені невидимою баштою від усього жаху навколо. Це було дивовижно: навпроти горів будинок, довжелазні «рукава», що тяглися від протипожежної машини нагору, ставали для когось рятівною доріжкою від загибелі до життя, всі органи чуття сприймали лише смертні подразники, проте почуття кохання виявилось сильнішим. Зараз спадає на думку новела Гі де Мопассана «Сильна як смерть», присвячена любові, тоді ж було не до алюзій, мозок працював у зовсім іншому режимі – екзистенційному, адже кожне враження щось змінювало у внутрішньому світі: Майдан переходив у душу. Була просто зачарована цією парою. І думалося мені тоді так: Боже, вони ж можуть ніколи не відчути повноти кохання, не народити дітей, не насолодитися життям серед прекрасної природи, не зазнати всіх тих миттєвостей щастя, які вже відчула я! Ніби прочитувала підтекст їхнього відкритого всьому Майдану любовного пориву: у довгих поцілунках було прагнення набутися, подарувати собі майбутнє; може, й прощання, а ще – відчайдушна хоробрість, протест, нескореність перед грубою силою тих, хто вважає, що кийок і куля можуть усе. Після цієї зворушливої картини навіть тінь остраху за своє, таке довге життя мене вже не відвідувала.

Удосвіта біля Головоштамту розгорнули медичний пункт: просто на бетоні під колонами кілька жінок і чоловік-медик готувалися надавати допомогу пораненим – упорядковували медикаменти, згортали бинти. Наближався ранок, розвиднювалось, високий молодий медик лірично і з теплою іронією продекламував безсмертне Шевченкове: «Дивлюся, аж світає, край неба палає...» Люди посміхнулись, це було нагадуванням про Кобзаря, який уже 200 років з нами, українцями. Відомі з дитинства поетичні рядки набули нового, несподіваного смислу: в них звучала, по-перше, наша надія на світанок як Божий порятунок від навали темної сили; по-друге, віра в переможну силу палаючого (і в переносному, і в прямому сенсі) спротиву Майдану. Небезпека залишалась, люди казали про військову техніку, яка йде на Майдан, називали 6-ту годину як час нападу з її застосуванням. Проте ніхто і ніщо не могло змінити вибору, який для себе зробив кожен: оборонятись, а коли сили вичерпаються – що ж, їдьте й крокуйте по нас, бо ми і Майдан – це одне ціле.

...Була на Майдані ввечері й уночі 20 лютого. Емоційно ця ніч була поєднанням болю, надії і недовіри. Удень загинули люди. Пізніше я переглянула відеозапис того, що трапилося на Інститутській уранці 20-го. Думаю, це повинен побачити

кожний українець – нині суцільний і ненароджений. Відбувся контрнаступ майданівців, силовики у великій кількості (ВВ, «Беркут» та інші) масово відступили з Майдану (кажуть, що вони вигукували «Огнестрелы, огнестрелы...» – після вогнепальних пострілів з боку консерваторії – і тікали без спротиву). Проте до станції метро на Інститутську вийшли інші охоронці банди Януковича – зграя убивць. На відео видно, як військові в чорному, озброєні рушницями, у бронезилетах, касках, масках та інших обладунках, стоять під прикриттям БТРа, сховавшись за надійним захистом – рядом машин, а Інститутською, відкриті всім вітрам, поглядам і прицілам, ідуть угору наші хлопці – з палицями і саморобними, часто дерев'яними щитами. Як багато їх падає! Товариші кидаються рятувати, виносять уражених у безпечне місце: тягнуть за руки, несуть на собі або поклавши на щит. Кров поранених, завмерлі погляди вбитих – це бачать інші майданівці – і попри все, беззахисні, так само безстрашно йдуть уперед, на вірну смерть. Їх, найвідважніших, на порожній вулиці зовсім мало – групки по два-чотири відчайдухи. Джинси, курточки, гарні рішучі обличчя, нестримний рух уперед – і такий страшний, болісний назад, до медиків на Майдан чи вже й за життєву межу. Угору, до Першої барикади, поступово просуваються нові й нові хоробрі, проте незабаром відступають, бо вогонь безжальний і неунікний. Здається, все, немає жодної надії здолати вбивць, але знову знаходиться той, хто раптом вибігає вперед, притуляється до стовбура дерева – і за ним ідуть інші. Іноді кілька хлопців пересуваються, тримаючи перед собою частину майбутньої барикади, щоб таки встановити її на належне місце! А от вражає проходження одинака: майданівець крокує сам-один, без щита, спираючись на палицю і накульгуючи, наче він у мирний день неспішно простує в метро. Репортер вигукує: «Дитино, що ж ти робиш, без щита!» – і плаче в мікрофон. Звідки цей порив, ця воля до перемоги, ця внутрішня переконаність, що ми нездоланні? Уся ж історія демонструвала зворотнє: ми програвали битви за Правду. Значить, козацька звияга безсмертна, як і Україна.

Майданівці відбили Жовтневий палац, Український дім, Грушевського, захоплені ворогом частини Хрещатика та Інститутської. Далі мала бути або перемога, або знищення Майдану.

Запитувала хлопців: що на барикадах? Відповідали: тихо, беркутівці й вешники відійшли. На площі перебувало, порівняно з недільним вічем, небагато людей, приблизно як і 18-го, проте він був особливий. Стояли, сиділи на сходинках під «йолкою» переважно не дівчата, жінки та старші чоловіки, а самооборонівці, бійці у камуфляжі й у звичайному одязі, готові будь-якої миті повернутися на лінію протистояння; тут же, під рукою, були

їхні бойові речі – щити і палиці. Ці люди набули повнозначного досвіду війни: бились у бою, втрачали соратників, під вогнем виносили поранених і загиблих. Вони вціліли, кожний якимось чудом, проте не пішли зі щедро политого кров'ю Острова Свободи, а залишилися, готові до нового бою, коли чудо вже буде неможливе. Поводилися вояки просто, як утомлені трударі після важкого дня. Слухали, може, не дуже уважно, промовців, що виступали на сцені, безпосередньо реагували на яскраві, емоційні моменти виступів, стиха перемовлялись.

Аж ось зі сцени оголосили, що треба зробити коридор для машини з тілами загиблих. Тиша. Оніміння і відчуття, як космос входить у тебе і ти торкаєшся безвісті. Жахливий розпач і спустошення. Обірвані життя. Вони з нами і вже далеко. На землі їх уже не буде. Вони ж зранку ще були тут, кричали, боролися, прагнули перемоги й добра. Уперше в незалежній Україні понад сотня полеглих у бою за свободу. Проте цієї ночі не скандували «Зеку смерть!», не співали другий, бойовий куплет Гімну: вороги не варті були нашої уваги, ми думали про полеглих, про наших побратимів і посестер, які щойно були з нами і пішли, вже не вернуться на свій рідний Майдан.

Лунало «Герої не вмирають!», «Слава героям!» – «Слава! Слава! Слава!...» котилося у відповідь. Живим коридором стояли майданівці, повільно рухалася крита військова машина з вантажем-200. Хіба вони думали, що так залишатимуть Майдан?! Це не був звичайний катафалк із труною. Ми знали, що їх там багато, що вони не вмерли, а загинули, і це насилля було страшним, жорстоким, несправедливим. Кожний із них міг сховатися у своїй хаті скраю і по телевізору спостерігати, як за нього і майбутнє його дітей стоїть на барикаді інший хлопець, але вони були найкращими, найсміливішими, найчеснішими. Вони не ховалися за чужі спini, а навпаки, закривали своїми, часто зовсім юними спинами Україну, закривали від зла, від озвірілої банди, що захопила владу в країні. Я бачила, як плачуть чоловіки, суворі, пропахлі димом, мовби висічені з граніту. Вони затуляли обличчя рукою, відверталися. Молодий чоловік біля мене присів, повернувшись лицем до автівки, затулив очі долонями, його тіло здригалось. А кача все плинуло й плинуло у сині води...

Скільки часу тривало прощання, як довго йшла живим коридором машина з вантажем-200 – не знаю. Ми потрапили в якесь міжчасся, стояли на краю часової прірви. Разом з рухом машини Хрещатиком котилося «Слава!», а «Герої не вмирають!» звучало як протест, прагнення відібрати їх у смерті, повернути, раптом побачити тут, на Майдані, поруч із нами. Ми внутрішньо змінювались: ті, що загинули, змінювали живих. У ці миті вони змінювали нас, потім, коли весь Майдан потопатиме у

квітах і сяятиме свічками, герої змінять величезну кількість українців, і не тільки: приходитимуть також громадяни інших держав, – усі стануть кращими, у душі ввійде світло від гарячих смолоскипів їхніх душ. Та квіти будуть потім, зараз була ніч, рухалася крита машина з найдорожчим, безцінним вантажем Майдану.

Молитви, жалобні пісні, промови – запальні, гарячі, рішучі. Про відступ навіть не йшлося, ця крита машина, це дрібоньке кача були сильнішими за Януковича й усі види військ, готових до «анти-терористичної операції». Хіба можна допустити, щоб смерті героїв були марними? Ні, Майдан переможе. Навіть якщо загинуть усі, хто тут нині, буде новий день і нові герої. «Слава Україні!» – «Героям слава!» означає, що поки живе Україна, будуть народжуватися герої, бо ці два поняття – неділимі.

Нічого не сказавши дружному гурту, знову вийшла надвір: задумала піднятися на сцену і прочитати щось із поезії Лесі Українки, незабаром, 25-го лютого, буде її день народження.

Першим декламувала вірш «Досвітні огні», хрестоматійний, шкільний, завдяки якому поетесу називають Співачкою досвітніх вогнів. На Майдані твір набував нового значення: образ вогнів, що «прорізали темряву ночі», викликав асоціацію – захисного полум'я на барикадах, палаючих покришок, «коктейлів Молотова». Моторошно було читати рядки про ніч, що скрила людей «під чорні, широкі крила», – не тільки тому, що стояла справді скорботна і небезпечна ніч, а й тому, що у всій нашій великій волелюбній країні панував режим Януковича, який тримався на принципі, викритому Лесею Українкою: «Хто спить, хто не спить, – покорись темній силі». Переді мною ось ті, хто не покорився, хто засвітив досвітні огні. Я вперше стояла на цій історичній сцені, з якої відкривався Майдан, Печерські пагорби, небеса, тож, звично шукаючи, ніби в студентській аудиторії, очі слухачів, уважно вглядалась у півколо обрію: вперше мені хотілося заглянути в душу кожному українцеві, вимовити так, щоб усі почули Лесин заклик, який летів до нас крізь століття:

Вставай, хто живий, в кого думка повсталала!

Година для праці настала!

Не бійся досвітньої мли, –

Досвітній огонь запали,

Коли ще зоря не заграла.

Як часто протягом трьох місяців протистояння з ніччю Майдан потребував допомоги, як часто зі сцени звучало Лесине «Вставай!»: «Київ, вставай!», «Львів, вставай», «Донецьк, вставай!», «Україно, вставай!» У ніч з 18 на 19 лютого Євген зі сцени погрожував «Беркуту»: «Зупиніться, скоро тут буде мільйон українців!» Я розуміла, що мільйона, на жаль, не буде, диванні «патрійоти» не встануть, здебільшого залишаться на своїх печач,

які сучасник Лесі Українки Володимир Самійленко влучно назвав *українськими фортецями*. Проте треба знову й знову бити на сполох, пробуджувати все нові й нові душі. Саме для цього й написала Леся Українка свої «Досвітні огні», саме для цього й виходили промовці на сцену Майдану.

Другим читала вірш «І все-таки до тебе думка лине...». Чому саме його? Бо в ньому протиставляється пасивний і активний патріотизм, що так важливо для українців. Перш ніж декламувати цей невеликий, сповнений надзвичайної художньої енергії вірш, вирішила заінтригувати слухачів і сказала приблизно таке (дослівно не пригадую, бо слова йшли самі, від серця): Леся Українка не приймала сльозливого розпачу над Україною, сперечалася з тими, хто лише оплакував її долю. Що вона відповіла їм, ви зараз почуєте. І зазвучали Лесині рядки, у яких авторка веде нас через тугу й жаль, долає відчай, вдається до злої насмішки над сльозми, «що ллються від безсилля». Читаючи, намагалася весь Лесин сарказм вкласти у слова: «О, сліз таких вже вилито чимало, – країна ціла може в них втопитись...», адже люди, які стояли переді мною, були такими ж, як Леся, вони змогли затамувати печаль і перетворити її на гнів і рішучі дії. Прикінцеві рядки вірша є вибуховими:

Доволі вже їм литись, –

Що сльози там, де навіть крові мало!

Якби прочитала ці рядки у будь-який день протистояння до Чорного Водохреща (19 січня, Грушевського), мене, а може, й Лесю Українку, політичні лідери назвали б провокатором, звинувативши у заклик до кровопролиття. Нині ж, особливо відколи пройшла машина з вантажем-200, ми розуміли всю гірку справедливості Лесиних слів. Я навіть засумнівалась у слушності своїх щорічних міркувань на лекціях, коли протиставляла думку Миколи Зерова (про смисл цих слів поетеси як саможертвності, пролиття своєї крові) – твердженню Дмитра Донцова (про заклик до збройної боротьби у поезії співачки українського Рісорджименто). Тієї ночі зрозуміла: суперечка не має сенсу, адже під час рішучої боротьби кров ллється з обох боків барикад.

Коли читала третій вірш – «Уста говорять: “він навіки згинув!”», головним для мене було не заплакати (сама ж щойно казала, що плачі слід тамувати), хоча сльози над померлим є інакшими – не слабкими, а святими, прощальними. Пояснила перед виконанням: цей вірш Леся присвятила другу, професійному революціонеру, білорусу Сергію Мержинському, який помер у неї на руках. Більше нічого не треба було казати, кожний майданівець

подумав про Михайла Жизневського, про всіх і кожного загиблого побратима й посестру. І зазвучав діалог через лінію смерті, завдяки геніальній Лесі Українці ми чули голос (голоси!) з-за межі, зокрема й тих, хто нас щойно полишив.

Уста говорять: «він навіки згинув!»

А серце каже: «ні, він не покинув!»

Ти чуєш, як бринить струна якась тремтяча?

Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча,

Тут, в глибині, і б'ється враз зі мною:

«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

Так завжди, чи в піснях забути хочу муку,

Чи хто мені стискає дружньо руку,

Чи любая розмова з ким ведеться,

Чи поцілунок на устах озветься,

Струна бринить лагідною луною:

«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

У таку глибоку тишу мій голос ще не падав ніколи, відчувала не тільки досягання слів до дна душі кожного, а й містичний їхній лет через темряву до вічного світла, до безсмертних душ героїв. Ми розуміли Лесю Українку, і вона розуміла нас, ніби почувши гасло, що котилося Хрещатиком услід за незабутньою страшною машиною: «Герої не вмирають!» Кожний із героїв незримо знову був з нами і промовляв Майдану: «*Я тут, я завжди тут, я все з тобою!*» Це зараз я пишу і плачу, а тоді вистачило сил стримати сльози, дочитала немалий вірш до кінця, лише трохи скоротивши текст. Продекламувала, як нашу майданівську клятву на крові, останній рядок трагічної поезії: «*Тебе нема, але я все з тобою!*»

І набув він не тільки містичного смислу пам'яті – як існування загиблих, допоки ми про них пам'ятаємо, а й сенсу присяги: живі мають не зрадити, продовжити боротьбу, будувати Україну на духовних цінностях, за які пролита кров. Мені стиснуло горло, не здатна була навіть промовити традиційне для майданівської сцени завершальне «Слава Україні!», тихо сказала: «Дякую» – і пішла. «Дяку-є-мо!» від Майдану, що почула вслід, – одне з найдорожчих слів мого життя.

...Я йшла з Майдану, щоб повернутися – не тільки фізично, щоб повертатися все життя, припадати серцем до Острова Свободи, простору, освяченого кров'ю моїх побратимів і посестер.

«Не зрадьмо Небесну сотню!» – ці слова, написані згодом на гаслі, розгорнутому над Лядськими воротами, стануть головними на все життя, яке мені ще відведено. Я не герой Майдану, не боець і не волонтер, просто одна з тих, хто готовий був за нього вмерти.